

КОМЕНТАР ЗАКОНОДАВСТВА

УДК 347.78

Харитонова Олена Іванівна,

завідувач кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права Національного університету «Одеська юридична академія», д.ю.н., професор

Ульянова Галина Олексіївна,

доцент кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права Національного університету «Одеська юридична академія», к.ю.н., доцент

АКАДЕМІЧНИЙ ПЛАГІАТ: ПОНЯТТЯ ТА НАСЛІДКИ ВІЯВЛЕННЯ ВІДПОВІДНО ДО НОВОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВИЩУ ОСВІТУ»

Постановка проблеми. Важливою подією у сфері вищої освіти стало прийняття Закону України «Про вищу освіту». Новий Закон передбачає чимало змін як в організації діяльності вищих навчальних закладів, так і безпосередньо у сфері надання освітніх послуг. Важливим нововведенням Закону «Про вищу освіту», яке заслуговує на особливу увагу, є положення про академічний плагіат. Адже в сучасних умовах плагіат є одним із найпоширеніших порушень прав інтелектуальної власності у науковій сфері, внаслідок якого не лише завдається шкода правласникам, а й взагалі нівелюється творчий, науковий процес. Особлива небезпека плагіату полягає в тому, що він фактично став нормою у наукових роботах студентів, які не завжди оцінюють його як порушення чи неетичну поведінку. У зв'язку з цим закріплення у Законі «Про вищу освіту» норм про академічний плагіат має стати важливим кроком у боротьбі з ним. Однак будь-які нові положення завжди потребують їх ретельного аналізу з метою визначення умов їх реалізації, що обумовлює актуальність звернення до дослідження положень Закону України «Про вищу освіту», які стосуються академічного плагіату.

Стан дослідження теми. Серед наукових досліджень, присвячених проблемам захисту авторських прав від плагіату, слід відзначити роботи: Харитонові О.І., Харитонова Є.О., Орлюк О.П., Штефан О.О., Петренко В.С., Петренко І.І., Ульянової Г.О. та ін.

Метою дослідження є розкриття поняття та ознак академічного плагіату, а також наслідків його

виявлення у наукових роботах на підставі аналізу положень нового Закону України «Про вищу освіту».

Виклад основного матеріалу. Сучасний рівень науково-технічного прогресу, попри всі переваги для подальшого розвитку людства, призводить до відчуження автора від процесу користування твором. Здійснивши перший випуск твору у світ, автор надалі практично не може контролювати різноманітне за характером і масштабам користування ним. Право авторства є найважливішим серед особистих немайнових прав інтелектуальної власності. Воно є невідчужуваним і не може передаватися іншим особам. Визнання права авторства тягне визнання майнового права і інших прав інтелектуальної власності. Типовою формою порушення права авторства є плагіат. Тому основним питанням стає правове забезпечення дотримання майнових і моральних прав автора, захист від плагіату.

Відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права» плагіат визнається одним із порушень авторських та суміжних прав, суть якого полягає в оприлюдненні (опублікуванні), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору [1, ст. 50]. Сутність плагіату полягає у привласненні авторства на чужий результат інтелектуальної, творчої діяльності. Саме привласнення авторства на чужий твір, як правило, визнається ключовою ознакою плагіату, яка вирізняє його з поміж інших порушень прав інтелектуальної власності.

Слід зазначити, що основними сферами, у яких захищається право авторства, є дві сфери – сфера мистецтва і сфера виробництва. При цьому поза

увагою залишається така величезна сфера людської творчості, як наука.

Законом «Про вищу освіту» введено категорію академічного плагіату, норми щодо зазначеного явища, що мають метою подолання прогалін у регулюванні відповідних відносин. Наскільки це вдалося законодавцю, можна встановити при аналізі відповідних законодавчих положень.

Щодо самого терміно-поняття «академічний плагіат» слід зазначити, що, будучи різновидом плагіату як такого, він має деякі особливості. Його головною ознакою є функціонування в академічній, тобто науково-освітній сфері [2, с. 63].

У Положенні про академічний плагіат ДВНЗ Українська академія банківської справи Національного банку України сформульовано визначення академічного плагіату, під яким розуміється навмисне відтворення викладачем, докторантом, аспірантом або студентом у письмовій або електронній формі чужого твору, опублікованого на паперовому або офіційно оприлюдненого на електронному носії, повністю або частково, під своїм іменем без посилання на автора [3].

Звертаючись до дослідження академічного плагіату, перш за все, як уже зазначалось, слід розкрити його визначення відповідно до Закону.

Так, серед основних термінів, визначення яких наведено у ст. 1 Закону України «Про вищу освіту» [4], академічний плагіат не названий. Попри те, що термін «академічний плагіат» використовується у ст. ст. 6, 16, 19, 32 Закону України «Про вищу освіту», його визначення закріплено лише у ст. 69. Такий законодавчий підхід не можна визнати вдалим, адже більш логічним здається розкриття в першу чергу суті академічного плагіату, а вже потім визначення правових наслідків його виявлення та заходів, спрямованих на попередження плагіату. У зв'язку з чим більш правильним, на нашу думку, було б визначення академічного плагіату закріпити у ст. 1 Закону «Про вищу освіту» «Основні терміни та їх визначення».

Відповідно до ч. 6 ст. 69 Закону «Про вищу освіту» академічний плагіат – це оприлюднення (частково або повністю) наукових результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження та/або відтворення опублікованих текстів інших авторів без відповідного посилання.

Виходячи із наведеного визначення, академічний плагіат може бути вчинено двома способами: по-перше, оприлюднення (частково або повністю) наукових результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження; по-друге, відтворення опублікованих текстів інших авторів без відповідного посилання.

Однак для того, щоб визначитись, в чому ж полягає суть академічного плагіату, необхідним є роз-

криття наступних ключових категорій: по-перше, «науковий результат» та «текст», як об'єкти, які неправомірно використовуються при академічному плагіаті; по-друге, «оприлюднення», «відтворення», які представляють способи неправомірного використання об'єктів права інтелектуальної власності при плагіаті.

В першу чергу, на нашу думку, слід визначитись з категорією «науковий результат».

Відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [5] науковий результат – це нове знання, одержане в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень та зафіксоване на носіях наукової інформації у формі звіту, наукової праці, наукової доповіді, наукового повідомлення про науково-дослідну роботу, монографічного дослідження, наукового відкриття тощо.

Виходячи із наведеного визначення, науковий результат може бути виражено як об'єкт авторського права – твір науки (наукова праця, наукове повідомлення, монографічне дослідження); наукове відкриття. Такий поділ має важливе значення, адже зміст прав, способи охорони вказаних результатів суттєво відрізняються. Так, якщо у автора твору науки виникають майнові та немайнові права, то у автора наукового відкриття виникають немайнові права – право надати науковому відкриттю своє ім'я або спеціальну назву (ст. 458 ЦК України). Крім того, форми вираження наукового результату лише об'єктами авторського права та науковим відкриттям не обмежуються, що слідує безпосередньо з його визначення.

Отже, порівняно зі звичайним плагіатом, академічний плагіат полягає у неправомірному обнародуванні наукових результатів, авторство на які привласнено.

Виходячи із визначення, при академічному плагіаті може неправомірно використовуватись науковий результат у частині або повністю. Однак, як і у випадку із визначенням плагіату, наведеним у Законі України «Про авторське право і суміжні права», не зазначено, авторство на яку частину має бути привласнено для визнання таких дій плагіатом.

Другою категорією, розкриття якої має важливе значення для з'ясування суті наукового плагіату, є обнародування.

Відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права» оприлюдненням (розкриттям публіці) твору визнається здійснена за згодою автора чи іншого суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав дія, що вперше робить твір доступним для публіки шляхом опублікування, публічного виконання, публічного показу, публічної демонстрації, публічного сповіщення тощо. Отже оприлюднення передбачає доведення твору до широкого загалу, фактично його розкриття перед публікою.

Ключовою ознакою академічного плагіату є обнародування наукового результату особою, яка не має відношення до його отримання.

Слід звернути увагу на ту важливу обставину, що у визначенні академічного плагіату не акцентується увага на тому, що науковий результат має бути обнародовано під ім'ям певної особи, яка його не створювала, хоча саме в цьому полягає суть привласнення авторства. Пояснено це може бути тим, що науковий результат може належати одній особі або колективу авторів. Так, під час складання звіту про результати роботи кафедри за темою фундаментальних досліджень, неправомірно запозичуються дані із наукових звітів, наукових праць, які не належать працівникам кафедри. Фактично відбувається привласнення авторства на чужий науковий результат. Однак, науковий результат приписується не якійсь певній фізичній особі, а колективу кафедри, який працював над темою фундаментальних досліджень. Відповідно постає питання, хто саме має визнаватись винним в академічному плагіаті? Напевно, відповідальність має покладатись на особу, яка підписує такий звіт. Однак, якщо інші працівники знають про такий плагіат, вони також є порушниками прав інтелектуальної власності.

Отже, академічний плагіат може бути вчинено як однією особою, так і науковим колективом. У зв'язку з цим, на нашу думку, відповідальність має наставати для кожного члена колективу, яким допущено привласнення авторства на чужі наукові результати, якщо така особа не доведе, що не знала і не могла знати про академічний плагіат.

Слід звернути увагу на те, що окрім наукового результату, у визначенні академічного плагіату мова йде про неправомірне використання текстів інших авторів. У зв'язку з цим постає питання про те, про які тексти йдеться.

Як відзначає Ю.П. Сурмін, тексти, з якими доводиться мати справу вченому, умовно можна розділити на дві групи: тексти, що він створює, і тексти, які йому доводиться використовувати у своїй діяльності або піддавати експертизі. Усі ці тексти створюють своєрідний текстовий простір, у якому перебуває вчений. При цьому ефективність науковця вимірюється здатністю створювати власні оригінальні тексти, поширювати їх і опановувати, застосовувати, переробляти й оцінювати інші тексти [6, с. 3].

Текст – це єдність речень, розташованих у певній послідовності й пов'язаних між собою за змістом, інтонацією, стилем, спрямованістю за допомогою різних мовних можливостей. У мовленні – це висловлювання, що складається із сукупності речень, тим самим утворюючи змістову й структурну цілісність.

Для того щоб певна група речень сприймалася як зв'язне висловлювання, текст, необхідним є дотримання певних ознак.

Першою ознакою тексту є тема, а саме те, про що йдеться в тексті, яка охоплює всі його частини.

Необхідною ознакою тексту є його основна думка – з якою метою створюється текст.

Характеристикою тексту є також змістовий зв'язок між реченнями та їх послідовність у викладі змісту [7].

У науковій доктрині тексти класифікуються за різними критеріями (залежно від форми, змісту) на наукові, художні, юридичні; усні та письмові тощо. Кожний вид тексту має свої особливості побудови, викладення матеріалу тощо.

Юридичний текст – одна з найважливіших життєвих форм виразу права. Юридичний документ, інший письмовий носій юридичної інформації мають текстові особливості, своєрідний мовний вираз [8, с. 5-11].

В.Ю. Туранін юридичну мову поділяє на три основні функціональні різновиди: мову юридичної науки, мову юридичної практики і юридичну розмовну мову. Мова юридичної практики, у свою чергу, може існувати як мова нормативно-правових актів, що включає мову законів і підзаконних актів, та мова актів правозастосування [9, с. 73-79].

Юридичний науковий текст, наприклад наукова стаття, в свою чергу може включати текст нормативно-правових актів, текст судових актів, текст інших наукових праць.

Виходячи із визначення академічного плагіату, можна виділити дві ключові ознаки тексту, що неправомірно відтворюється: по-перше, це опублікований текст; по-друге, текст, який належить певному автору.

Таким чином, до таких текстів не відносяться нормативно-правові акти, акти органів судової влади, органів державної виконавчої влади тощо.

Щодо першої ознаки, тобто опублікованого тексту, слід зазначити наступне. Відповідно до ч.2 ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права» охороні підлягають всі твори, зазначені у частині першій цієї статті, як оприлюднені, так і не оприлюднені, як завершені, так і не завершені, незалежно від їх призначення, жанру, обсягу, мети (освіта, інформація, реклама, пропаганда, розваги тощо). Відповідно привласнення авторства на неопублікований текст також є порушенням авторського права. Однак, неправомірне використання неопублікованого твору не визнається академічним плагіатом, що на нашу думку є важливим недоліком визначення академічного плагіату.

Враховуючи те, що академічним плагіатом визнається неправомірне використання тексту шляхом відтворення без відповідного посилання,

слід розкрити також, що слід розуміти під поняттям «відтворення».

Відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права» відтворення – це виготовлення одного або більше примірників твору, відеограми, фонограми в будь-якій матеріальній формі, а також їх запис для тимчасового чи постійного зберігання в електронній (у тому числі цифровій), оптичній або іншій формі, яку може зчитувати комп'ютер.

Однак для того, щоб відтворення тексту без відповідного посилання було кваліфіковано як плагіат, важливе значення має, щоб автором відтвореного тексту була зазначена особа, яка цей текст не створювала.

Так, одним із можливих способів відтворення твору є його розміщення в мережі Інтернет у вигляді, доступному для публічного використання [10]. Якщо ж особа відтворить чужий текст, наприклад, розмістивши його в мережі Інтернет, при цьому не зробить посилання на автора та джерело, в якому стаття надрукована, а також не вкаже себе в якості автора статті, таке відтворення не може бути визнано плагіатом. Такі дії мають кваліфікуватись як порушення майнових та немайнових прав, однак за відсутності привласнення авторства вони не можуть бути визнані плагіатом. У зв'язку з цим, на нашу думку, визначення академічного плагіату потребує уточнення. Плагіатом може бути визнано відтворення тексту без відповідного посилання на автора та джерело походження під іменем особи, яка не є його автором.

Отже сутність академічного плагіату полягає у привласненні авторства на чужі результати наукової діяльності. Привласнення авторства передбачає оприлюднення чужих результатів інтелектуальної, творчої діяльності під іменем особи, яка не є його автором. Саме видання чужого наукового результату, тексту за власний особою, яка його не створювала, є суттю, ключовою ознакою плагіату. У зв'язку з чим не будь-яке відтворення тексту без належного посилання має визнаватись плагіатом.

Важливе значення має також з'ясування питання щодо категорій робіт, до яких можуть бути застосовані положення про академічний плагіат.

Відповідно до Закону «Про вищу освіту» система забезпечення вищими навчальними закладами якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості) передбачає, зокрема, забезпечення ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату у наукових працях працівників вищих навчальних закладів і здобувачів вищої освіти. В свою чергу вищі навчальні заклади зобов'язані вживати заходів, у тому числі шляхом запровадження відповідних новітніх технологій, щодо запобігання та виявлення академічного плагіату в наукових роботах наукових,

науково-педагогічних, педагогічних, інших працівників і здобувачів вищої освіти та притягнення їх до дисциплінарної відповідальності.

Отже, негативні наслідки за академічний плагіат можуть наступати у випадку його виявлення як у наукових працях як працівників, так і здобувачів вищої освіти (студентів, курсантів тощо).

Однак у Законі чітко визначено наслідки виявлення академічного плагіату у дисертаціях (наукових доповідях). Відповідно до Закону «Про вищу освіту» (ч.б. ст.6) до захисту допускаються дисертації (наукові доповіді), виконані здобувачем наукового ступеня самостійно. Виявлення в поданій до захисту дисертації (науковій доповіді) академічного плагіату є підставою для відмови у присудженні відповідного наукового ступеня. Виявлення академічного плагіату у захищеній дисертації (науковій доповіді) є підставою для скасування рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня та видачу відповідного диплома. Якщо дисертація (наукова доповідь), в якій виявлено академічний плагіат, була захищена у постійно діючій спеціалізованій вченій раді, науковий керівник (консультант), офіційні опоненти, які надали позитивні висновки про наукову роботу, та голова відповідної спеціалізованої вченої ради позбавляються права брати участь у роботі спеціалізованих вчених рад строком на два роки, а вищий навчальний заклад (наукова установа) позбавляється акредитації відповідної постійно діючої спеціалізованої вченої ради та права створювати разові спеціалізовані вчені ради строком на один рік. Якщо дисертація (наукова доповідь), в якій виявлено академічний плагіат, була захищена у разовій спеціалізованій вченій раді, науковий керівник, члени цієї ради та офіційні опоненти, які надали позитивні висновки про наукову роботу, позбавляються права брати участь у роботі спеціалізованих вчених рад строком на два роки, а вищий навчальний заклад (наукова установа) позбавляється права створювати разові спеціалізовані вчені ради строком на один рік.

Плагіат, який має місце у навчальних посібниках, науково-практичних коментарях, монографіях є не менш небезпечним. Актуальною проблемою сьогодення є також плагіат у роботах студентів. Однак, наслідки виявлення плагіату у зазначених роботах у законі належним чином не визначено. У зв'язку з чим це питання потребує відповідного наукового дослідження з метою вироблення пропозицій щодо визначення дій, які слід кваліфікувати як академічний плагіат, та правових наслідків його виявлення.

Висновки. Закріплення положень про академічний плагіат у новому Законі України «Про вищу освіту» стане новим поштовхом у боротьбі із цим негативним явищем у сучасній науці. Однак побіжний аналіз основних положень академічного плагіату

дозволив виявити чимало питань, які потребують уточнення. В першу чергу, це стосується самого визначення академічного плагіату. Зокрема, потребує уточнення питання щодо можливості визнання плагіатом привласнення авторства на необнародовані тексти, уточнення умов неправомірного відтворення тексту.

Потребує також доопрацювання питання наслідків виявлення академічного плагіату у науко-

вих роботах (монографіях, навчальних посібниках, наукових статтях).

Крім того, слід приділити належну увагу плагіату у наукових роботах студентів.

Кожне з перелічених питань потребує глибокого аналізу, що обумовлює важливість подальших наукових досліджень. Однак, все ж таки головне, що певні кроки на шляху попередження практики академічного плагіату все ж таки зроблено.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 13. – Ст. 64.
2. Ковальова А. Проблеми академічного плагіату у цифровому просторі України Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Збірка наукових праць. – Число 21: Електронні інформаційні ресурси / Ред. кол. : Г.В. Боряк (відп. ред.), В.В. Томазов (заст. відп. ред.), І.Н. Войцехівська, М.Ф. Дмитрієнко, Г.В. Папакін, І.К. Хромова (відп. секр.). НАН України. Інститут історії України. – К. : Інститут історії України, 2013. – С. 61-71.
3. Положення про академічний плагіат ДВНЗ Українська академія банківської справи Національного банку України від 02.04.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uabs.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1709%3A2012-01-05-05-42-16&catid=144%3A2012-01-05-05-13-29&Itemid=614&lang=uk
4. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р.// Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print1369221587356216>
5. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від від 13.12.1991 № 1977-ХІІ. // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>
6. Сурмін Ю.П. Наукові тексти : специфіка, підготовка та презентація : навч.-метод.посіб. – К. : НАДУ, 2008. – 184 с.
7. Шиліна А.Г. Українська мова 9 клас : Електронний навчальний курс з української мови для 9 класу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zhu.edu.ua/mk_school/course/view.php?id=87
8. Онищук І.І. Поняття та особливості техніки юридичного письма в нормативно-правовому акті / І.І. Онищук // Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство. – 2011. – Вип. 559. – С. 5-11.
9. Туранін В.Ю. Феномен юридичної мови: концептуалізація проблеми / В.Ю. Туранін // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2013. – №2 (61). – С. 73-79.
10. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про інтелектуальну власність : Лист Вищого господарського суду від 14.01.2002 № 01-8/31. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v8_31600-02

Харитонова Олена Іванівна, Ульянова Галина Олексіївна

АКАДЕМІЧНИЙ ПЛАГІАТ: ПОНЯТТЯ ТА НАСЛІДКИ ВІЯВЛЕННЯ ВІДПОВІДНО ДО НОВОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВИЩУ ОСВІТУ»

У статті досліджено поняття наукового плагіату, закріплене у Законі України «Про вищу освіту». Розкрито наслідки виявлення наукового плагіату у дисертаціях на здобуття наукового ступеня. Визначено питання, які потребують подальшого доопрацювання.

Ключові слова: плагіат, академічний плагіат, привласнення авторства, обнародування твору, відтворення тексту.

Харитонова Елена Ивановна, Ульянова Галина Алексеевна

АКАДЕМИЧЕСКИЙ ПЛАГИАТ: ПОНЯТИЕ И ПОСЛЕДСТВИЯ ВЫЯВЛЕНИЯ СОГЛАСНО НОВОГО ЗАКОНА УКРАИНЫ «О ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ»

В статье исследуется понятие академического плагиата в соответствии с Законом Украины «О высшем образовании». Раскрыты последствия выявления академического плагиата в диссертациях на соискание ученой степени. Выделены вопросы, которые требуют дальнейшей доработки.

Ключевые слова: плагиат, академический плагиат, присвоение авторства, обнародование произведения, воспроизведение текста.

Kharitonova Olena Ivanivna, Ulianova Halyna Oleksiivna

ACADEMIC PLAGIARISM: CONCEPT AND IMPACT DETECTION UNDER THE NEW LAW UKRAINE «ON HIGHER EDUCATION»

The article explores the concept of academic plagiarism in accordance with the Law of Ukraine «On Higher Education». Revealed consequences identify academic plagiarism in the thesis for the degree. Identify items that require further development.

Keywords: plagiarism, academic plagiarism, attribution of authorship, publication of the work, to reproduce the text.